

Balázs Géza

Szent László emléke a nyelvben

I. László (1046–1095), Magyarország királya (1077–1095), 1092-től szentté avatása miatt már Szent László tiszteletét, szeretetét mutatja, hogy a magyar nép számos jelzővel halmozta el. Ő a lovagkirály, Isten atlétája, a haza atlétája. Egyúttal Nagyvárad alapítója és elnevezője (Varadinum), ennek nyomán Nagyvárad, később Erdély védőszentje. Emléke népi elnevezésekben is tárgyiasult. A tárnics népi neve: Szent László füve, Szent László-tárnics (*Gentiana cruciata*), Tordaszentlászlón pedig Szent László pénzének neveznek egy kis, kör alakú ásványt. A Szent László-tárnics neve a legenda szerint onnan ered, hogy egyszer a táborban a katonák között pestis tört ki, a király Istenhez könyörgött. Éjjel megjelent egy angyal álmában, aki azt mondta neki, hogy menjen ki a sátor elé és célzás nélkül lője ki nyílveoszójét. A nyílveoszó egy tárnicsot fúrt keresztül, amelyből kenőcsöt készítettek, és ez megmentette az embereket a haláltól. A Szent László pénze elnevezés eredete a legenda szerint: Szent László imája nyomán aranypénzek változtak kővé. Az ősrégészek szerint azonban fossziliák, egykori nummuliteszek (kihalt egyszéjtűek) maradványai.

László neve harci jelszóvá vált: állítólag a nevéet kiáltották a török ellen harcba induló magyarok. Számos história, monda, legenda kapcsolódik a nagyra becsült királyhoz. A középkori Magyarországról ez az egyetlen legendakör, amelyet az egyre nagyobb számban előkerülő templomi falfreskók örökítettek meg, és az írni-olvasni nem tudó nép számára széles körben népszerűsítettek. Az egyik legismertebb: a besenyőkkel vívott Kerlés-hegyi csatában Szent László párviadala a kun vitézzel. A *Képes krónikában* fennmaradt történet szövegezési (szöveg-összefüggésbeli) következetlenségei a történet több forrására, átírására, pontosítására, utólagos értelmezésére (javítására) utalnak:

„Meglátott végül Szent László herceg egy pogányt, aki egy szép magyar lányt vitt lova hátán, Szent László herceg pedig úgy gondolván, hogy az a váradi püspök lánya, s noha súlyosan meg volt sebesülve, tüstént üldözni kezdte lovával, melyet Szögnek nevezett. Amikor pedig már elérte volna őt, hogy lándzsájával ledöfje, semmiképpen sem volt erre képes, mivel sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem amannak a lova nem maradt le semennyire sem, hanem mindegyre kartávolság volt a lándzsa és a kun háta között. Így kiáltott és szólt Szent László herceg a lányhoz: »Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel és vessed magad a földre!« Meg is tette ezt. Amidőn pedig Szent László herceg a földön fekvőt közelről lándzsával ledöfte volna, ugyanis meg akarta őt ölni, a lány nagyon kérte, hogy ne ölje meg azt, hanem engedje el. Ebből is látszik, hogy nincs hűség az asszonyokban, mivel fajtalan szerelemből kívánta őt megszabadítani. A szent herceg pedig sokáig viaskodott vele, s miután inát elvágta, megölte őt. De az a lány nem a püspök lánya volt.”

A szövegbeli bizonytalanságok: „úgy gondolván, hogy az a váradi püspök lánya” – „De az a lány nem a püspök lánya volt”, „üldözni kezdte lovával, melyet Szögnek nevezett”, „nincs hűség az asszonyokban, mivel fajtalan szerelemből kívánta őt megszabadítani”.

Az egyik legenda szerint Szent László halála után kétszáz évvel tatárok támadtak Székelyföldre. Ekkor a székelyek a lovagkirályhoz fordultak segítségért, aki meg is jelent a harcban, fejét aranykorona ékesítette. A nép körében elterjedt, hogy László imájával bölénycsordát és szarvasokat varázsolt az éhező serege elé, és közismert az is, hogy a szomjazóknak lándzsájával vizet fakasztott a kősziklából (mint Mózes a pusztában). A Tordai-hasadék mondája is hozzá kapcsolódik: Szent László Torda mellett harcolt a kunokkal. A túlerővel szemben azonban vissza kellett vonulnia, de a kunok üldözőbe vették a magyarokat. Szent László feltekintett az égre, és Istenhez fohászzkodott; ebben a pillanatban a hegy kettéhasadt. A nép szerint Szent László lovának patkónyomai a hasadék felett ma is látszanak.

Szent László alakjához számos „jelenés”, sőt lebegés (levitáció) kapcsolódik. Bihart nem véletlenül emlegetik Biharországnak, ez az Árpád-kori „kiseb-bik királyság”, a dukátus intézményének emléke. László hercegeként sokszor megfordult Biharban, a legenda szerint az egyik vadászat alkalmával jelenést látott, melynek hatására 1082-ben a Körös partján templomot építtetett, és Bihar településről ide, azaz Váradra helyeztette a püspökséget. Látni vélték, hogy amikor a király a nagyváradi székesegyházban imádkozott, a föld fölé emelkedett. Csodás eseményként tartják számon a szentté avatásának napját, 1192. június 27-ét is. A legenda úgy tartja: „Azon a napon és órában mikoron ő szentséges voltát megkanonizálták volna, a váradi szent monostornak felette nagy szép fényes csillag láttaték az égen, az ő szent testének felette (...) kit a népek nagy isteni félelemmel és lelki örömmel néztek vala.”

A Szent László-legendák értelmezéséhez nagyban hozzájárulnak a középkori templomokból sorra előkerülő falfreskók. A gelencei templom nyugati hosszfalán bukkantak elő a Szent László és a kun vitéz párviadalának képsorai: a kivonulás, üldözés, párviadal, birkózás, lefejezés. Jánó Mihály történész-művészettörténész színes leírásában, értelmezésében megelevenednek (filmszerűvé válnak) a középkori faliképek:

„Az ütközet hevében Szent László tűnik fel, aki egy világos színű lovon kézitusával küzd egy ellenséges kunnal. Körülöttük a földön elesett harcosok, levágott fejek és lovak hevernek. Majd ismét Lászlót látjuk, amint üldözőbe veszi a kunt, aki nyergében az elrabolt leánnyal, visszafordulva sűrűn nyilaz rá. Miközben László dárdája nyomán ömlik a vér a kun derekából, a kun nyilai mind eltörnek a szent király pajzsán és glóriáján. Az üldözés jelenetében az elrabolt leány segítőtleg tartja a kun íját. A következő jelenet már a párviadal és a birkózás. A két hős lóról leszállva küzd egymással, a leány bárdal – László király *attribútumával* – lesújt a kun lábszárára. Mögöttük a László világos (fehér) és a kun sötét (barnászvörös) színű lova világos, illetve sötét lombozatú fához van kikötve; mintha ők is küzdenének egymással. Ilyenformán, mondhatni a világosság és a sötétség harca dúl a megfestett jelenetekben. Végül egy sötét fával elválasztva a *lefejezés* jelenete zárja a legenda ábrázolását. László a földre tepert kun haját úgy ragadja meg, mintha szarvakat fogna. Itt a kun az ördög

megszemélyesítője lehet. A megmentett leány két kézre fogott karddal sújt le a pogány ellenségre.” (Jánó Mihály: *A gelencei Szent Imre műemlék templom. Kalauz*, Sepsiszentgyörgy, 2013, 59–60.)

A Szent László és a kun vitéz párviadala legendáihoz tartozik egy utolsó kép, a *pihenés*-jelenet (pl. székelyderzsi templom), amikor a megmentett leány a vitéz király fejét simogatja. Sokféleképpen értelmezték a képet: lehet erotikus közeledés, a humánetológusok kotorászásnak, kurkászásnak (tetvézésnek) gondolják, illetve előkerült a „fejbenezés” szokása is.

A Szent László-ikonográfia egy sokrétű, sokfelé ágazó néphagyomány keveréke. Erre utal a bögözi templom négy, töredékes Szent László-képsora: „Míg más falképeken Szent László a képi és szöveghagyományoknak megfelelően egyetlen lányt elrabló kunt üldöz, a bögözi falképeken, az ütközet jelenetében több elrabolt lánnyal menekülnek a kunok, és hiányzik az ütközetet követő üldözés szokásos jelenete. A képsor az ütközet után a birkózás és a lefejezés jelenetével folytatódik.” (Jánó Mihály: *Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falfestmények kutatástörténetéhez*, Székely Nemzeti Múzeum – Pallas Akadémia Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 2008, 167.)

Szent László emléke – többnyire ismeretlenül – ott van számos nemzeti emlékünknben, szokásunkban. 1083-ban szentté avattatta az államalapító István királyt, annak fiát, Imre herceget, és Gellért püspököt, valamint a két zobori remetét, Andrást és Benedeket. A történelem folyamán Nagyváradon négy székesegyház épült. Az első egy román-gótikus székesegyház, amelyet a vár („Erdély kapuja”) megerősítésekor lebontottak, romjai a vár alatt található (és megtekinthető). A második egy ideiglenes kis templom a török kiűzése után: az 1692-ben épült Szent Brigitta-templom (ma ortodox templom). A harmadik, a nagyváradi főtéren álló Szent László-templom. És a negyedik a mostani, az 1780-ra elkészült barokk székesegyház, amely egykor Magyarország harmadik legnagyobb székesegyháza volt. Szent László Nagyvárad mellett megalapította a szentjobbfi monostort, elindította az államalapító István király jobbkez-tiszteletét, egyúttal az augusztus 20-i ünnepi megemlékezéseket. Nagyváradon erős Szent László-kultusz fejlődött ki. Királyok sora zarándokolt László király sírjához, amelynek csodatévő erőt tulajdonítottak. Nagyvárad a középkorban királyi, népi zarándokhely lett. A zarándoklatok kapcsán nevezték Váradot magyar Compostelának is, utalva a híres spanyolországi búcsújáráhelyre. Nagyváradon különös tisztelettel és egyre gazdagodó programokkal ápolják Szent László emlékét. További elemzésre szolgál, hogy a középkori nagyváradi László-kultusz miért szorult vissza, és hogyan tudta átvenni például Csíksomlyó a nemzeti zarándokhely szerepét.

Szent László emlékét településnevek is őrzik: Búcsúszentlászló, Zala-szentlászló, Szentlászló (Eszék mellett), Bakonyszentlászló, Pilisszentlászló, Mátraszentlászló, Bükk-szentlászló, Jászszenlászóló, Tordaszentlászló. Egy napjainkban kedvelté váló településszövetségi elképzelés nyomán a Szent László nevet viselő települések létrehozták a Szentlászló Szövetséget. Szent Lászlót számos szobor jeleníti meg. A leghíresebb ezek közül Szent László hermája (fejereklyetartója). A 15. századig a váradi székesegyházban őrizték kürtje és csatabárdja mellett fejereklyetartó mellszobrát (hermáját). Az eredeti herma a 15. század elején megsemmisült, helyette újat készítettek, amely máig Győr-

ben található (próbálták visszaperelni, de nem sikerült). Ipolyi Arnold püspök 1892-ben Váradon új (a győrinél nagyobb) hermát készíttetett, de nem pusztán a győri másolataként, hanem a Lászlóról szóló történeti leírások fényében az elképzések szerint hűbb arcmással. Ez a herma napjainkban a nagyváradi székesegyház kiállításán látható.

A 19–20. század fordulóján Budapest egyik kerületében, Kőbányán majdnem létrejött egy Szentlászlóváros: Lechner Ödön szecessziós épületei (Szent László-templom, gimnázium, városháza) ezt szolgálták, de az elképzés később elfelejtődött. László király kultusza a szocializmus időszakában csökkent. A róla elnevezett intézmények jórészt elvesztették „szent” jelzőjüket (pl. a kőbányai Szent László Gimnázium akkoriban I. László Gimnázium volt), majd napjainkban ismét erősödik a kultusz, mert a lovagkirály erényei a magyarság számára példamutató erővel szolgálnak.

A szerző nagyváradi felvételei